

МИХАЙЛИК Д. О.,
аспірант кафедри оперативно-
розшукової діяльності
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.152

ПОНЯТТЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

У статті визначено поняття «процесуальні дії», під якими слід розуміти дії, спрямовані на виконання завдань кримінального провадження на різних стадіях кримінального процесу, проведення яких забезпечується силами, засобами кримінального провадження на підставах і в порядку, передбачених кримінальним процесуальним законодавством.

Ключові слова: процесуальні дії, кримінальне провадження, суд, слідчий, слідчі (розушкові) дії, негласні слідчі (розушкові) дії.

В статье определено понятие «процессуальные действия», под которыми следует понимать действия, направленные на выполнение задач уголовного производства на различных стадиях уголовного процесса, проведение которых обеспечивается силами, средствами уголовного производства на основаниях и в порядке, предусмотренных уголовным процессуальным законодательством.

Ключевые слова: процессуальные действия, уголовное производство, суд, следователь, следственные (розыскные) действия, негласные следственные (розыскные) действия.

The article defines the term «legal proceedings», which should be understood as actions to fulfill the tasks of criminal proceedings at various stages of the criminal process, conducting of which is provided by the forces and means of the criminal proceedings on the grounds and in the manner prescribed by criminal procedure law.

Key words: legal proceedings, criminal proceedings, court, investigator, investigative (search) actions, secret investigative (search) actions.

Вступ. Діяльність суду як єдиного суб'єкта здійснення правосуддя в Україні має чітку процесуальну спрямованість й унормованість. Віддаючи належне судовій практиці, з метою підкреслення процесуального статусу суду та зважаючи на процесуальну форму судового процесу зокрема, національний законодавець у КПК України 2012 р. закріпив таку категорію, як «процесуальна дія».

Втім, визначення цього терміна не дається ні в ст. 3, ні в інших нормах КПК України. Не віднайдено визначення поняття «процесуальні дії» й у відповідному томі авторитетного національного видання «Юридична енциклопедія» [1]. Такий стан справ дає нам підстави звернутися до доктринальних положень вітчизняної й зарубіжної науки кримінального процесу та відповідних положень КПК України (в яких вживається зазначений термін), що подані нами нижче.

Теоретичною основою написання статті стали праці таких учених, як: Ю.М. Лоза, О.В. Лисенко, В.Т. Маляренко, А.В. Молдован, К.С. Пашенко, Н.С. Стасів, Ю.В. Терещенко, Ю.М. Чорноус та ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає у виробленні науково обґрунтованого визначення поняття «процесуальні дії».

Результати дослідження. Слід зазначити, що критичний аналіз низки наукових джерел дає підстави виокремити такі їх блоки, котрі, на нашу думку, не можна визнати досконалими в науковому плані:

1) публікації, в яких замість дослідження озвученої в назві проблематики автори надмірно захоплюються викладом понятійного апарату (аналіз визначень, наданих іншими вченими, що часто досягає половини від загального обсягу публікації, тощо);

2) дослідження, в яких автори формулюють назву публікації, наповнюючи її відповідними термінами, проте не розкривають відповідні поняття у статті [2; 3; 4; 5; 6].

Часто в кримінально-процесуальній науці категорію «процесуальні дії» розглядають поряд з іншою – «слідчі дії» [7]. Нині, відповідно до КПК України 2012 р., існують категорії «процесуальні дії» та «слідчі (розшукові) дії» й «негласні слідчі (розшукові) дії».

Водночас щодо характеристики видових виявів родового інституту «дії» у КПК України дефінування здійснюється щодо двох із трьох, наведених вище.

Так, згідно з ч. 1 ст. 223 КПК України слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. А відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом.

Тобто визначення поняття «процесуальні дії» КПК України не наводить. Проте кримінальний процесуальний закон багато разів у своєму тексті оперує поняттям «процесуальна дія», поряд із такою парною категорією, як «процесуальне рішення».

Так, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України «кримінальне провадження – досудове розслідування і судове провадження, *процесуальні дії* у зв'язку з вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність». Згідно з ч. 1 ст. 5 КПК України «*процесуальна дія* проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями цього Кодексу, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення». Відповідно до ч. 1 ст. 28 КПК України «під час кримінального провадження кожна *процесуальна дія* або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки». Пункт 4 ч. 2 ст. 36 КПК України уповноважує прокурора «...в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та *процесуальні дії* в порядку, визначеному цим Кодексом». Згідно з ч. 2 ст. 41 КПК України «співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати *процесуальні дії* в кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора». Пункт 3 ч. 2 ст. 99 КПК України до документів відносить «складені в порядку, передбаченому цим Кодексом, протоколи *процесуальних дій* та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано *процесуальні дії*». Відповідно до ч. 1 ст. 103 КПК України «*процесуальні дії* під час кримінального провадження можуть фіксуватися: 1) в протоколі; 2) на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані *процесуальні дії*; 3) в журналі судового засідання». Частина 2 ст. 113 КПК України приписує, що «будь-яка *процесуальна дія* або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невинуватої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням цього Кодексу». Частина 1 ст. 137 КПК України одним із елементів (складових, пунктів тощо) змісту повістки про виклик передбачає «*процесуальна дія (дія)*, для участі в якій викликається особа» (п. 7 ч. 1 ст. 137 КПК України). Згідно з п. 3 ч. 1 ст. 141 КПК України в клопотанні про здійснення приводу під час досудового розслідування зазначається, серед інших відомостей, «*процесуальна дія*, учасником якої повинна бути особа, про здійснення приводу якої заявлено клопотання». Керуючись ч. 2 ст. 280 КПК України, «до зупинення досудового розслідування слідчий зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші *процесуальні дії*, проведення яких необхідне та

можливе...». Згідно з ч. 3 ст. 318 КПК України «судове засідання відбувається в спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань. У разі необхідності окремі *процесуальні дії* можуть вчинятися поза межами приміщення суду». Керуючись ч. 2 ст. 484 КПК України, «під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, в тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати *процесуальні дії* в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть *процесуальних дій*, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього». Згідно з ч. 2 ст. 499 КПК України «під час досудового розслідування проводяться необхідні *процесуальні дії* для з'ясування обставин вчинення суспільно небезпечного діяння та особи неповнолітнього». Стаття 520 КПК України присвячена *процесуальним діям* під час кримінального провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні. Відповідно до ч. 1 ст. 561 КПК України «на території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які *процесуальні дії*, передбачені цим Кодексом або міжнародним договором». Згідно з ч. 4 ст. 571 КПК України «слідчі (розшукові) та інші *процесуальні дії* виконуються членами спільної слідчої групи тієї держави, на території якої вони проводяться». Керуючись ч. 3 ст. 598 КПК України, «слідчий, прокурор України після перейняття кримінального провадження мають право здійснювати будь-які передбачені цим Кодексом *процесуальні дії*» (курсив наш. – Д. М.) [8].

Це не весь перелік згадування конструкцій КПК України з використанням категорії «процесуальні дії»; проте наведений перелік відображає ключові засади застосування вказаної конструкції у кримінальному провадженні України.

Отже, за результатами узагальнення наведених положень КПК України (зокрема, ч. 1 ст. 561, ч. 3 ст. 598), однією з ознак процесуальних дій є передбачення їх КПК України. Одні норми (зокрема, п. 4 ч. 2 ст. 36, ч. 2 ст. 280, ч. 4 ст. 571 КПК України) виводять категорію «слідчі (розшукові) дії» за межі поняття «процесуальні дії», про що свідчить сполучник «та» між ними. Інші конструкції норм КПК України (наприклад, ч. 2 ст. 41) дають підстави констатувати, що законодавець у категорію «процесуальні дії» вкладає поняття «слідчі (розшукові) дії» та «негласні слідчі (розшукові) дії». Про останню позицію свідчать норми КПК України щодо протокольного оформлення результатів таких дій та інших форм фіксування кримінального провадження (п. 3 ч. 2 ст. 99, ч. 1 ст. 103). Констатуємо полісуб'єктний склад учасників здійснення процесуальних дій (ч. 2 ст. 484 КПК України).

Водночас аналіз положень КПК України щодо регламентування досудового розслідування дає підстави вважати, що в конструкціях типу «слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії» (наприклад, ч. 2 ст. 280 КПК України) під «іншими» процесуальними діями законодавець розуміє негласні слідчі (розшукові) дії.

Аналіз відповідних положень чинного законодавства дає підстави вважати, що «процесуальні дії» включають як «слідчі (розшукові) дії» так і «негласні слідчі (розшукові) дії». При цьому оперативно-розшукові заходи, які відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» проводяться до початку досудового розслідування, не охоплюються категорією «процесуальні дії».

Зайву підказку про це містить п. 7 Перехідних положень КПК України 2012 р., передбачаючи таке: «Оперативно-розшукові заходи, слідчі та *процесуальні дії*, розпочаті до дня набрання чинності цим Кодексом, завершуються у порядку, який діяв до набрання ним чинності. Після набрання чинності цим Кодексом оперативно-розшукові заходи, слідчі та *процесуальні дії* здійснюються згідно з положеннями Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та положеннями цього Кодексу» [8].

Тому можемо оперувати лише науковими судженнями окремих учених, що ґрунтуються як на положеннях кримінального процесуального законодавства, так і на доктринальних положеннях науки кримінального процесу.

Зокрема, можна погодитись із вітчизняною дослідницею Ю.В. Терещенко, яка зазначає, що науковці ще й досі не визначили чітку теоретичну концепцію щодо розмежування дій, що здійснюють органи, які ведуть кримінальне провадження. Слідчим (за нинішнім КПК України – слідчим (розшуковим). – Д. М.) діям приділено більше уваги законодавця, зокрема надано їх вичерпний перелік, детально регламентовано порядок їх проведення тощо. Водночас, як зазначає дослідниця, не цілком зрозуміло, які дії належать до процесуальних і який порядок їх проведення тощо. Пріоритетне значення під час доказування в кримінальному процесі відводять саме слідчим діям, натомість іншим процесуальним діям як способам доказування необґрунтовано приділяють другорядну роль [7, с. 169].

Наведені нами вище положення КПК України 2012 р. підтверджують судження названої дослідниці, які вона зробила, виходячи з норм КПК України 1960 р.

Щодо категорії «процесуальні дії» саме суду, то такої прив'язки з формулюванням відповідної дефініції нами в літературі не віднайдено, натомість за методологічну основу можна взяти «процесуальні дії» дотично до органів досудового розслідування, ключове місце серед яких посідає слідчий.

Зокрема, щодо діяльності слідчого Ю.М. Лоза зазначає, що «діяльність слідчого в процесі розслідування злочинів передбачає нерозривне поєднання всіх різновидів дій, узгоджених в межах системи, що спрямована на виконання завдань кримінального судочинства» [9, с. 347]. У такому ключі процесуальні дії є ширшою категорією, яка включає слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, проведення яких спрямовано на виконання відповідних завдань кримінального провадження. При цьому, виходячи з положень КПК України, правом здійснювати процесуальні дії наділено не лише органи досудового розслідування, а й суд.

У свою чергу, як встановлено в процесі дисертаційного дослідження Ю.М. Черноус, «під час розслідування злочину слідчий здійснює: 1) процесуальні дії – усі передбачені кримінально-процесуальним законодавством заходи; 2) слідчі дії, що виконують функції збирання, дослідження, оцінювання й використання доказів; 3) розшукові заходи; 4) організаційні заходи, що спрямовані на забезпечення проведення процесуальних, слідчих і розшукових дій» [10, с. 7–8]. Із цієї точки зору, процесуальні дії та слідчі дії співвідносяться як категорії родового й видового, будучи регламентованими, втім, кримінальним процесуальним законодавством.

Наведені судження названих учених взаємопов'язані. Більше того, Ю.М. Лоза наголошує, що слідчі дії посідають у структурі діяльності слідчого особливе місце, оскільки саме через їх провадження відбувається збирання, перевірка та оцінювання доказової інформації. Проведене названим ученим дослідження надало йому підстави стверджувати, що інші процесуальні акти, які здійснює слідчий під час досудового слідства, безпосередньо не спрямовані на здійснення функцій доказування, а створюють необхідні умови для провадження основних слідчих дій, пов'язаних з отриманням доказової інформації [9, с. 347].

Беручи наведені судження за основу, а також ґрунтуючись на положеннях чинного кримінального процесуального законодавства, зазначимо, що:

1) в слідчого домінують функції щодо проведення слідчих (розшукових) дій. Також до його компетенції належить проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Тому можна говорити про те, що інші процесуальні дії (крім слідчих (розшукових) дій) відіграють у діяльності слідчого другорядну роль;

2) натомість суду не властиве проведення слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій. Водночас він дає дозвіл на проведення останніх в усіх випадках. А для того, щоб винести відповідне процесуальне рішення, суд має звернутися до іншої парної кримінально-процесуальної категорії – вчинення відповідних процесуальних дій (затребування відповідних матеріалів, їхній аналіз, перевірка тощо). Тобто суддя, не буду-

чи обмеженим рамками своєї творчої інтелектуально-аналітичної діяльності (крім, звісно, меж, визначених законами України), для прийняття відповідного процесуального рішення (у т. ч. в частині вирішення питань під час виконання вироків) вчиняє дії, котрі належать до категорії процесуальних.

Наведені гіпотези, сформульовані на їх основі судження в підсумку логічно підводять нас до позиції, що процесуальна дія, як первинна категорія кримінального провадження (незалежно від стадії кримінального процесу), – це дія, врегульована кримінальним процесуальним законом.

Висновки. Таким чином, можемо узагальнити, що процесуальні дії – це дії, спрямовані на виконання завдань кримінального провадження на різних стадіях кримінального процесу, проведення яких забезпечується силами, засобами кримінального провадження на підставах і в порядку, передбачених кримінальним процесуальним законодавством.

Ураховуючи наведене, переконані, що для зняття різного роду дискусій, наведених нами вище, вбачаємо за доцільне доповнити ч. 1 ст. 3 КПК України пунктом, в якому слід навести визначення поняття «процесуальні дії».

Список використаних джерел:

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 5 : П–С. – 2003. – 736 с.
2. Козленко А. Актуальне дослідження теоретико-практичних засад правомочності належного суб'єкта проводити процесуальні дії, спрямовані на одержання доказів / А. Козленко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 4. – С. 105–110.
3. Лисенко О.В. Слідчі (розшукові), процесуальні та організаційні дії в механізмі розшуку осіб, які переховуються від досудового розслідування та суду / О.В. Лисенко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2015. – № 1. – С. 73–83.
4. Пашенко К.С. Процесуальні дії щодо розміру і сплати судових витрат як гарантія доступу до правосуддя (на прикладі статті 88 Кодексу адміністративного судочинства України) / К.С. Пашенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2016. – Вип. 36(2). – С. 43–46.
5. Стасів Н.С. Процесуальні дії суду на стадії відкриття провадження за заявами про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду / Н.С. Стасів // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2015. – Вип. 14(2). – С. 36–39.
6. Тагієв С. Процесуальні дії слідчого судді при наданні дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій / С. Тагієв // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 4. – С. 145–155.
7. Терещенко Ю.В. Слідчі та інші процесуальні дії: правова регламентація / Ю.В. Терещенко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2011. – № 2(2). – С. 168–175.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.
9. Лоза Ю.М. Система дій слідчого у процесі розслідування злочину / Ю.М. Лоза // Науковий вісник НАВСУ. – 2003. – № 2. – С. 340–347.
10. Черноус Ю.М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Ю.М. Черноус. – К., 2005. – 17 с.

